

Het boek van de geschiedenis. Lezing voor studentenvereniging Depositum Custodi, Gouda, 9 juni 2012

Dr. Ewald Mackay

Inleiding

In het jaar dat ik eindexamen deed op de Guido de Brès in Rotterdam, kreeg ik een ingeklapte long en moest ik naar het ziekenhuis. Daar kwam ik op een kamer te liggen waar ook een oude man lag. Hij heette Van der Giessen en was een boer uit Ottoland, een dorpje in de Alblasserwaard. Wij raakten aan de praat en er ontstond een mooi contact tussen deze oude man en de achttienjarige adolescent die ik was. Mijn examenuitslag kreeg ik in het ziekenhuis en hij en de andere mannen op de kamer hadden gebak en bloemen besteld om het te vieren samen met de verpleegsters. Toen hij wegging nodigde hij me uit op zijn boerderij. Ik ben in de lange zomervakantie daar heen gegaan. Hij was een zeer bijzonder mens. Hij had iets van een kind, een blozend gelaat vol van werkelijke vriendelijkheid. Hij had iets van Ezen in De tornado van B. Nijenhuis. Een koningskind dat dicht bij God leefde.

En ik zat daar in de eeuwenoude boerderij. Hij wist dat ik geschiedenis zou gaan studeren en hij zei: 'Ewald, ik wil je iets laten zien'. Ik liep met hem mee naar de opkamer. En daar lag op een oude eikenhouten tafel een enorm boek. Een dikke in leer gebonden foliant. 'Dit is het boek van onze familiegeschiedenis', zei hij. 'Al de bijzondere gebeurtenissen staan erin. En Gods hand die daarover was. Vol eerbied opende hij het boek. Het begon ergens in de zeventiende eeuw. Geslacht na geslacht hadden zijn voorvaderen daarin de gebeurtenissen waarover de hand van God was beschreven. Hij bladerde er door tot hij bij het heden kwam. Daar stond dat hij God dankbaar was voor het herstel van de ziekte en dat hij weer huiswaarts mocht keren. 'Kijk zei hij, daar sta jij, iets over onze goede gesprekken die we mochten hebben'. Ik was helemaal stil. Woordeloos keken we elkaar aan.

In het boek van zijn geschiedenis sprak hij vrijuit maar in eerbied over Gods hand. Het gaat dan over Gods hand in zijn geschiedenis. Wijzelf staan ook voor die vraag. Wat is Gods hand in onze geschiedenis? Wat schrijven wij in onze kroniek? Dat is al moeilijk genoeg maar het is wel onze opdracht om onze levens geschiedenis 'sub specie aeternitatis' - 'onder het gezichtspunt van de eeuwigheid' - te beschouwen. Anders is onze geschiedenis niet meer dan een toevallig, menselijk, aardse gebeuren.

Nog breder gaat het dan over de hand Gods in de geschiedenis van de wereld. Mogen en moeten we daarover schrijven in het boek van de geschiedenis? Of is dat hoogmoed, want alleen God kent immers dit boek? Spreekt de Openbaring van Johannes niet van een verzegeld boek met zeven zegels? Moeten we niet ons houden bij het Boek van de Bijbel en wat daarin is geopenbaard? Vele christelijke wetenschappers vinden dat we hier moeten zwijgen over Gods hand en dat we ons moeten beperken tot de feiten.

Volgens de wetenschap mag het in elk geval niet. Zij zal lachen om de kroniek van de familie Van der Giessen, maar als die mensen dat privé vinden dan moeten ze dat natuurlijk vooral vinden maar meer dan een merkwaardig relict uit de privéwereld is het niet. In de wetenschap zwijg je daar

volledig over. In de wetenschap gaat het immers over objectieve feiten en over mensengeschiedenis. God speelt daar geen enkele rol in.

In deze lezing gaat het over het boek van de geschiedenis. Mogen wij daarin schrijven over Gods hand en dan niet alleen in de privésfeer maar ook binnen de wetenschap? Ik wil deze vraag op drie manieren proberen te beantwoorden. Allereerst richt ik mij op de vraag naar de wetenschap. Is zij inderdaad objectief en zakelijk? Ten tweede richt ik me op de vraag naar Gods hand in de geschiedenis. Mag je die aanwijzen? Ten derde stel ik de vraag of je dan God niet achter je karretje spant?. Kom je dan niet in hagiografie terecht? In de conclusie breng ik de oogst van dit alles bijeen.

1. Objectiviteit of subjectiviteit?

Als je de gemiddelde man in de straat, politicus of wetenschapper vraagt wat wetenschap is dan zal hij zeggen dat wetenschap is het geheel van harde, bewijsbare en objectieve kennis van de wereld op basis van waarneming en logica. Dat beeld zit heel diep verankerd in de hoofden van heel veel mensen en misschien ook wel in jouw hoofd. Het is het beeld van het moderne empirisme – empirie ofwel waarneming die wiskundig-logisch is verwerkt - dat de basis van de moderne (natuur)wetenschap is.

Maar is dit wel zo? Wie bepaalt dit eigenlijk? Binnen de wetenschapsfilosofie weten we nu juist dat alle wetenschap uitgaat van een bepaalde definitie over wat wetenschap is. Neem het empirisme dat we net noemden. Zij beschouwt wetenschap als datgene wat gebaseerd is op de waarneming. Maar is de uitspraak 'wetenschap is datgene wat gebaseerd is op de waarneming' zelf empirisch? Nee, zij is een zogeheten meta-uitspraak. Zij rust in zichzelf en kan geen beroep doen op een andere bron buiten zichzelf. Het is daarom een aanname of axioma. Alle wetenschap is axiomatisch.

Bovendien is het een naïeve opvatting. Waarneming kan op allerlei manieren verkeerd zijn. Natuurwetenschappers weten dat de waarnemer het waargenomene beïnvloedt. De filosoof vraagt: Wie zegt dat een ander op dezelfde manier waarneemt als ik? Dat kun je nooit zeker weten. De moderne filosofie gaat nu juist grotendeels over de vraag naar ons kennen. Maar dit alles wordt domweg ontkend in dit empirisme.

En neem de geschiedwetenschap. Als je daar empiristisch te werk gaat dan moet je het hele vak opheffen. Het object is namelijk het verleden en dat is per definitie niet meer waarneembaar. Het is lachwekkend hoe empiristen als bijvoorbeeld Alfred Ayer zich hieruit probeerden te redden. Hij had het dan over 'het verleden als 'in principe waarneembaar': als de historicus in het jaar 44 voor Chr. bij de Rubicon was geweest dan had hij Caesar daar over heen kunnen zien trekken. Als dat zo is dan mag theologie ook. Want als we ons voorstellen dat we hierna leven dan kunnen we in principe ook God aanschouwen.

Nu kun je tegenwerpen dat de bronnen toch waarneembaar zijn. Jazeker, maar dat is niet hetzelfde als het verleden. Je moet vaststellen dat het een echte bron is – dat is vaak heel lastig en er zijn heel wat vervalsingen! En dan nog blijft de grote vraag: Hoe verhoudt zich een enkel voorwerp als een klokbeke tot het verleden. Ik denk dat de Germanen zich enorm zouden amuseren als ze horen dat ze van de klokbekecultuur zijn. Hier duikt een immens probleem op dat het probleem van de geschiedwetenschap is, maar dat los je nooit op met empirisme.

Eigenlijk kun je van elke wetenschap wel iets in deze zin zeggen. Psychologie is uiterst discutabel. Wat zie ik van iemands psyche? Zelfs van de wiskunde geldt dat zij louter axiomatisch is. Dat vertellen ze je er nooit bij maar het is wel zo. De Nederlandse wiskundige Brouwer heeft een heel andere wiskunde ontworpen dan de standaardwiskunde. Hij verwerpt bijvoorbeeld het oude beginsel van Euclides dat de kortste weg tussen twee punten een rechte lijn is; volgens hem is dat een kromming! En wat zijn getallen eigenlijk? Ons tientallig stelsel met de nul was er lang niet, de nul kon helemaal niet in christelijke zin want het was de leegte. Die komt uit het hindoeïsme met zijn 'nirwana' ofwel het 'niets'. Binnen de natuurkunde werken we met atomen maar strikt genomen zijn atomen niet reëel. Atomen zijn modellen van de werkelijkheid waarbinnen de natuurkunde de werkelijkheid verstaat, maar niet per se de werkelijkheid zelf.

De wetenschap heeft ook een geschiedenis. Elke tijd heeft een ander idee van wat wetenschap is: Welke is dan normatief en geldend? Alleen de onze? Wat een arrogantie! Bovendien, zoals Lewis zo schitterend betoogt in zijn boek *Wonderen*, als we in een evolutionair proces zitten, en de menselijke empirische rede slechts een zeer recente fase van het hele proces is die ook weer zo voorbij kan zijn, dan is er helemaal geen universele rede, dus waar hebben we het over? Wetenschap is wat een bepaalde tijd en cultuur vindt dat wetenschap is.

De moderne wetenschap is een beginsel, een ideologie. Ik noem dat empiricisme. Deel hiervan is de reductie van alles tot materie en tot het aardse. Dick Swaab, van het boek *Wij zijn ons brein*, stelt dat we volledig gedetermineerd zijn door onze hersencellen. Dit standpunt is absurd. Het ontkent de totale wereld van de wil en van de ziel. Als wij geen wil hebben dan zijn we ook niet verantwoordelijk. Dan is ook de misdadiger niet verantwoordelijk en kun je de gerechtshoven wel sluiten. En dan de ziel. Je kan het lang volhouden dat hij niet bestaat en dat alles materie of chemie is. Maar het is absurd. Laat ik een analogie nemen om dat aan te tonen. Ik kies die in de muziek. Laten we 'Aus liebe will mein Heiland sterben' nemen uit de Mattheüspassion van J.S. Bach. Je kan eindeloos volhouden dat deze muziek niet meer is dan materie: hoor, er klinkt een toon van 440 hertz en dan nog geen van 680 hertz en wel in een kwartmaat in een tempo van 60. Voorts neemt mijn oor dit waar en mijn hersenen registreren het en ze produceren een chemische reactie die zich laat waarnemen als een druppel H₂O die volgens de wetten van de zwaartekracht langs mijn wang omlaag zakt. Ziedaar muziek. Zo zielloos en absurd is dit boek van Swaab. Ik doe daarom een beroep op het logische beginsel dat iets zo absurds onwaar is omdat het absurd is. Door alle eeuwen heen is muziek ervaren als iets dat met behulp van materie – klankkast en snaar – zie l is. En alle eeuwen hebben alle mensen ook een diepe notie van de ziel gehad. Dat moet je heel serieus nemen. Maar Swaab ziet niet in dat zijn hele theorie een absurde aanname is en meer niet.

Empirisme / reductionisme zijn overduidelijk wetenschappelijke theorieën gebaseerd op axioma's. Als men dit nu eens zou erkennen dan zou er al een heleboel arrogantie minder zijn in de wetenschap. Volgens mij zouden we dan met elkaar – atheïst en theïst – tot de conclusie kunnen komen dat wetenschap niet objectief is. Is het dan louter subjectief? Dat denk ik ook niet. God geeft ons onze zes zintuigen: zes ja, want ook de verguisde intuïtie doet mee! Wij zijn niet alwetend en zien niet objectief. Dat doet alleen Hijzelf. Maar het is wel adequaat en betrouwbaar voor deze werkelijkheid.

Tussen het moderne objectivisme en het postmoderne subjectivisme zit aldus een midden. Dat zou ik het perspectivisme willen noemen. Ik ben een perspectivist. Wij hebben een bepaald

perspectief van waaruit we naar de wereld kijken: een wereldbeeld, een opvatting over de meest wezenlijke dingen, een geloof en dus ook een 'scientific belief'. Volgens mij is deze opvatting redelijk hard te maken. Zij sluit wonderwel aan bij I Kor. 13, waar staat dat wij 'ten dele kennen'. Alleen God kent volkomen. Wij zijn kleine, nietige en ook door het kwaad in ons kennen aangetaste mensen in een bepaalde tijd en cultuur en we kijken allemaal met een bril op, we hebben een denkraam.

Ik pleit daarom voor een meer open, democratisch wetenschapsforum van verschillende denkramen die met elkaar in gesprek zijn. Een soort hedendaags Cordoba, de stad waar vroeger joodse, christelijke en islamitische geleerden in vrede met elkaar in gesprek waren. En waar je je zou kunnen voorstellen dat theïsten en atheïsten met elkaar in een werkelijk, empathisch gesprek waren in erkenning van de menselijke beperktheid. Ik denk dat het al winst is als de wetenschap dit zou erkennen. Overigens zeg ik hiermee niet dat het christelijke denken gelijkwaardig is met het seculiere denken; ik bepleit slechts ruimte voor het christelijke denken en opheffing van haar status als wetenschappelijke paria.

Mijn deelconclusie is aldus dat wetenschap altijd axiomatisch is en dat daarom ik ook uit mag gaan van een eigen, heteronoom wetenschapsconcept waarin God de ruimte krijgt die Hem toekomt.

2. Gods hand?

Binnen de verschillende wetenschappen zelf vertrekken we evenzeer vanuit aannames. Binnen de biologie of geologie is dat bijvoorbeeld de aanname van het toeval waaruit alles ontstaat. Ooit was er een Big Bang en daarmee begon het. Waar het materiaal van deze knal vandaan kwam weet niemand, men neemt het aan. Als dat mag dan mag ik ook aannemen dat God de werkelijkheid schiep. Dat is dus de aanname van een gewild ontwerp in plaats van de aanname van een stuurloos toeval. Het gekke is dat gelovigen als achterlijk worden beschouwd als ze dit zeggen. Ze halen geneens een voldoende op hun eerstejaarstentamen. Maar het andere standpunt is minstens even achterlijk. Alleen het is in de mode en daarom geloven we in haar zelfevidentie. Dat is pas dom en onwetenschappelijk.

Binnen de geschiedwetenschap zijn er grofweg ook twee aannames. De ene is die van de geschiedenis als immanent oorzakelijk gebeuren: geschiedenis is mensenwerk. Deze benadering noemen we het historisch naturalisme. Zij volgt de methode van het atheïsme en we noemen haar dan ook methodologisch atheïsme of naturalisme. De andere is die van geschiedenis als transcendent gebeuren. God grijpt in haar in, stuurt en leidt de geschiedenis en mensen handelen evenzeer historisch. Deze benadering noemen we die van het historisch supranaturalisme. Zij volgt de methode van het methodologisch theïsme.

Je zou denken dat alle christenen methodologisch theïstisch of supranaturalistisch zijn, maar niets is minder waar. Velen scharen zich vrolijk aan de kant der methodologisch atheïsten en doen 'gewoon hun wetenschappelijke werk'. Ik heb ook wel gemerkt dat een aantal ambitieuze christen-historici het ook niet durven want het zou je carrière aan de universiteit in de weg kunnen staan. Ik vind dit bizar. Ik heb in mijn eigen werk rond mijn proefschrift, waarin ik het theïsme verdedigde, meer last gehad van christenen dan van edele atheïsten. Historici als Ger Harmsen en Frank Ankersmit gaven me in feite de ruimte, maar nogal wat christen-historici reageerden zuinigjes. Ik snap dat echt niet.

God dienen houdt ook in Hem dienen met je verstand. Dan kan je niet in de kerk op zondag zeggen dat God ons bevrijdde van de tirannie van het nazisme en op maandag alleen menselijke factoren gaan onderzoeken als je weer aankomt bij het NIOD. Of op zondag creationist zijn en op maandag evolutionist.

Altijd kreeg ik en krijg ik te horen, ja maar je kan toch niet als een soort Ds. Abraham van der Velde Gods hand gaan aanwijzen? Is het niet arrogant om zo te spreken?

Ik word hier heel moe van. Als er om te beginnen maar eens de bereidheid was om te erkennen dat je als christen hier toch serieus over moet nadenken binnen je vak, of dat nu geschiedenis is of een ander vak. Maar hier ligt toch een opdracht voor ons. Wij geloven toch in de gehele heteronomie van de wereld ten opzichte van God? Moeten wij dan niet op zijn minst dit probleem aan de orde stellen en thematiseren. Dan kunnen we misschien vervolgens een stapje zetten in een vertaling naar de praktijk.

Het argument dat het een vorm van hoogmoed is om dingen te gaan zeggen over Gods hand, klinkt vroom maar is het niet. Je sluit God uit buiten de wetenschappelijke manier van kijken naar de wereld terwijl de wereld Zijn schepping is. Komt Hij dan aan Zijn eer? Helaas is dit quasi-vrome standpunt al heel lang aan de gang. Hebben wij niet mede daardoor de boot van de moderne wetenschap gemist? Waar iemand als Kepler in de natuurwetenschap of Mabillon in de geschiedwetenschap nog de verbinding zocht van nieuwe ontdekkingen en het christelijk geloof, zijn we dit spoor als snel bijster geraakt en lopen we inderdaad eeuwen achter bij het moderne onderzoek. Wie kan zich meten met moderne genetici en DNA-onderzoekers, of met moderne hersenfysiologen? Helaas maar weinigen. We zijn mede door dit vrome standpunt onze eigen risee geworden.

Hoe zou je in de geschiedwetenschap dan kunnen spreken over God? Ik heb in mijn proefschrift en andere werk een poging gedaan om daar iets over te zeggen. Geschiedwetenschap is bij uitstek zelf ook gekleurd vanuit de perspectieven van de historici. Wie bijvoorbeeld alle studies over Luther zou analyseren op dit punt, kan vaststellen dat elke tijd zijn eigen Lutherbeeld heeft. Het varieert van een marxistisch loflied op Luther als boerenopstandelingenleider tot een calvinistisch loflied op het *sola gratia* en alles wat ertussen zit. De historicus scheidt een beeld. Hij mag dit doen vanuit zijn eigen perspectief. Laat hij dat transparant en eerlijk aanduiden.

Vervolgens interpreteert hij de geschiedenis vanuit zijn beeld of horizon. Dat is voor mij de joods-christelijke horizon, de traditie van de kerk der eeuwen in de meest katholieke zin. Kern daarvan is de strijd tussen de twee steden, waar Augustinus over spreekt. Die lijn zie je door heel de geschiedenis van vroege kerk, middeleeuwen en reformatie heen tot bij Groen van Prinsterer en de Vereniging voor Christen-Historici vandaag. Daar sluit ik bij aan. Ik vind dat je mag duiden wat de tendentie of tijdgeest van een cultuur of eeuw is. Wat weerspiegelt een bepaalde tijd van God? Ik gebruik in mijn onderwijs en boeken graag deze metafoer van de spiegel. Ze helpt me om elke tijd te zien als iets wat in haar uitingen ten diepste haar ziel of tijdgeest weerspiegelt. Dit verschuift de thematiek van Gods hand enigszins. Het gaat mij meer om een christelijke duiding van de geschiedenis dan om een specifiek aanwijzen van Gods hand, ook al mag je in bepaalde momenten dat zeker doen. Zolang je maar je heel goed realiseert dat jij een mens bent, beperkt, levend in een bepaalde tijd, met een bepaalde context, horizon en kleur. Je kent ten dele. De status van je geschiedboek is dus beperkt.

Wie het denkt te weten mag het zeggen. Dat moet vatbaar zijn voor debat tussen christen-historici en met andere historici.

Vooraf moet ik me bij het schrijven van mijn kroniek der tijden realiseren dat alleen God dé Kroniek en Hét Boek schrijft. Daar kom ik niet aan. Zijn Woord geeft me wel richting en kleurt mijn perspectief, maar mijn boek is kwalitatief van een geheel andere orde. Het is een menselijk boek. Naast mijn visie bestaan er andere christelijke visies. Dat is helemaal niet erg, het is boeiend en veelkleurig.

Maar dat gezegd hebbend, op grond van al het gezegde rond aannames, mag ik een boek schrijven waarin ik een christelijk perspectief inbreng. Bijvoorbeeld als het gaat over Hitler-Duitsland. Ik zal dan inbrengen dat in tal van kleine sporen in de bronnen blijkt dat Hitler een gestalte der duisternis was en ook letterlijk het kwaad aanriep. Zijn streven naar wereldheerschappij en zijn vernietiging der Joden vinden hier hun motief; daar tegenover staat dan het licht Gods in gestalten als Ds. Overduin, Ds. Bonhoeffer of Hans- Bernd von Haeften. Ook het jaar 1948 is zeer bijzonder. Ik vind dat je daar als je dat wilt, of ergens anders als het dring, mag zeggen dat Gods hand erin was. Tegelijk moet je je dan ook weer openstellen voor kritiek van anderen die dat te ver vinden gaan.

De historicus mag dus 'partijdig' zijn, zoals Groen van Prinsterer het zo mooi zei: 'alleen hij is onpartijdig die partijdig kan zijn'. Zijn grote opponent Fruin wilde objectief en neutraal zijn, maar vanaf elke bladzijde van zijn boek komt zijn perspectief je tegemoet walmen. Dan kan je maar beter eerlijk perspectief bekennen en vervolgens ook nog heel fair recht doen aan je 'tegenstanders'. Groen deed dat zelf ook en zijn boeken kunnen nog steeds ons ten voorbeeld zijn!

Mijn deelconclusie is dat als geschiedwetenschap altijd interpretatie door een historicus vanuit een verstaanshorizon is, de christelijke geschiedschrijver in zijn boek iets mag zeggen vanuit zijn perspectief, mits hij maar erkent dat zijn kennen 'ten dele' is en zijn boek niet samenvalt met Gods boek der geschiedenis.

3. Hagiografie?

Loop je dan niet het risico dat je aan zelfrechtvaardiging gaat doen, dat je zwart – wit schema's oplegt aan de geschiedenis en dat je God voor je eigen wagen spant?

Ik denk dat een goede omgang met de geschiedwetenschap dit voorkomt al is het gevaar van hagiografie aanwezig.

Ik zei al dat we ten dele kennen en dat we ons open moeten stellen voor kritiek van anderen. Dat voorkomt al heel veel ellende.

Juist als je je bewust bent van je eigen perspectief, kun je er ook enigszins aan ontsnappen en dicht bij een ander komen.

Neem bijvoorbeeld Luther, al eerder genoemd. Ik geloof nog steeds dat Luther een werk Gods heeft gedaan. Maar na lezing van zijn boekje *Over de Joden en hun leugens* en van het boek *Luther en het antisemitisme* van Heiko Oberman moet je denk ik in alle eerlijkheid ook erkennen dat Luther hier eerder duisternis dan licht verspreidt. Natuurlijk moet ik dan ook verdisconteren dat wij in een

andere tijd leven en dat we pas na de Tweede Wereldoorlog de Joden anders zijn gaan zien. Maar dan nog mag je en moet je hier kritisch zijn in liefde. Zoals Oberman zelf heel mooi doet in zijn boek. Hij is zelf lutheraan en besluit dan zijn boek met de woorden 'Aber Bruder Martin, hier hasst Du geirrt'.

Wat onze eigen geschiedenis aangaat, pas hield een student een referaat over Ds. Kersten en de Tweede Wereldoorlog. Hij citeerde iemand die voorzichtige kritiek had op Ds. Kersten inzake zijn standpunt over de Joden en over het buigen onder de slaande hand Gods in de Tweede Wereldoorlog. Die criticus kreeg van een oude dame te horen: 'Hoe kan je nu over iemand die zo dicht bij God leeft als Ds. Kersten zoiets zeggen'. Kijk, ik vind dat je Kersten volle recht moet doen, alsof het je grootvader is. Maar als er gronden zijn om hier kritisch te zijn – ik zeg het voorwaardelijk, ik spreek er zelf geen oordeel over uit - dan moet je dat toch doen. Niemand is volmaakt en ook iemand die gelooft kan zich vergissen. Dan moet je, stel dat je beeld klopt, zeggen: 'Broeder Kersten, maar *hier* hebt ge een fout gemaakt'. Als je dat niet doet, dan doe je aan hagiografie en daar was de Reformatie toch juist een reactie tegen! In het algemeen moeten we hier volwassener worden. Volgens mij moeten we op een volwassen manier met ons verleden omgaan. We moeten rekenschap afleggen van het verleden. Dat is niet aan persoonsverheerlijking gaan doen of kritiekloos worden en evenmin bepaalde mensen verguizen .

En omgekeerd moeten we ons zwart – wit schema naar bijvoorbeeld de Rooms-Katholieke Kerk herijken. Daar zit ook veel in dat niet waar is. We mogen geen vals getuigenis geven van onze naaste. In veel protestantse schoolboeken staan de martelaren van Gorcum – twintig monniken die door de Geuzen in een schervengericht zijn opgehangen – niet en dat is dus geschiedvervalsing, als tegelijk wel de misstanden van Rome breed worden uitgemeten.

Gods Woord geeft ons altijd de ethiek als een grens. Zij moet ons voor ogen staan als we het verleden interpreteren. Het gaat altijd om wat Van Deursen zo mooi noemde onze 'in tijd verre naaste'. De liefde bedekt hier de dingen maar zij onthult soms ook de dingen en zij is eerlijk.

Mijn deelconclusie is: Volgens mij is mag je de ruimte die er voor een christelijke interpretatie van de geschiedenis is, gebruiken, maar dit moet je wel op een open en zelfkritische manier doen en niet ter zelfbevestiging: dan krijg je hagiografie!

Conclusie

Het boek van de geschiedenis mag worden geschreven in transcendent licht. Dit mag omdat wetenschap altijd een kennen ten dele is vanuit een bepaald perspectief en axioma. Het is ook onze opdracht. Als we het niet doen rest ons in wetenschap en onderwijs een kleurloze neutraliteit die in feite wel degelijk een kleur heeft: de kleur grijs. Dat leidt ook tot saai onderwijs. Ga voor de klas of in de wetenschap, in de geschiedenis of in welk vak ook, het gevecht aan met de vraag van vandaag: hoe verbind ik geloof en wetenschap? Elk vak kent zijn venster op de hemel, van wiskunde tot geschiedenis. Alleen je moet het venster wel zoeken en openen!

Als je dat doet, dan spreken het boek der natuur en het boek der geschiedenis een subtiële maar heldere taal. 'Mij spreekt de bloeme een tale', dichtte Gezelle, en dat geldt oom voor de geschiedenis of voor de natuur. Geesteswetenschappen en natuurwetenschappen spreken een tale

die de taal van God is. Hij schiep dit alles en wij moeten Hem loven in onze wetenschappelijke arbeid en voor de klas en waar ook, in alles. Zoals Bach onder al zijn werken zetten: Soli Deo Gloria.

Dus koop een groot dik schrift of als het kan een foliant met leren kaft. En schrijf er net als Van der Giessen de kroniek in van je levensverhaal, van die je voorgingen en van je kinderen. In mijn eigen kroniek staat deze oude Van der Giessen geschreven. Heel bijzonder was dat deze man enige tijd later weer in het ziekenhuis kwam te liggen. Naast mijn grootvader die ernstig ziek was en sterven ging. Niemand van de familie was erbij toen mijn grootvader stierf. Maar Van der Giessen wel en die kon ons nog de laatste dingen vertellen. Dat is Gods hand die de dingen stuurt. Dat is het waard om in het boek van de geschiedenis te worden geschreven. Dus koop een schrift of schrijf ween boek en laat dat een gedenkboek zijn van Zijn aangezicht dat over dit leven hier op aarde Zijn aanschijn verheft. In de verwachting dat God Zijn eigen boek met de zeven zegelen openen zal aan het einde der tijden.